

félniük kellett, mikor kerül rájuk is sor, hiszen a németiséggel szembeni korlátozások végleges feloldására csak 1950-ben került sor. Az itt maradottak gyerekei már nem tanultak németül, mivel a szülők védeni akarták őket az esetleges későbbi megkülönböztetéstől. A szörnyű napokat követő szörnyű években szinte levegőt sem tudtak venni abban a fojtogató légkörben, amit ma elintézünk annyival, hogy a hidegháború kora.

Meg kellett élnünk egy új, másik Sopron kialakulását, meg kellett tanulni az új szomszédokkal élni, és meg kellett próbálni megőrizni a németiségből mindazt, ami akkor abban a helyzetben megőrizhető volt. Óvni, féltetni kellett a nyelvet azért, hogy ma hatvan év elteltével még legyen német szó Sopronban. Óvni, féltetni kellett az itt élt németiség hagyományait, hogy most hatvan év elteltével maradjon valami a német Sopronból. Hogy legyen, aki akarja a német nyelvű utcatáblákat, és legyen, aki még el tudja olvasni Schiller Náci történeteit

Az én korosztályom csak hallomásból ismeri a hatvan évvel ezelőtti eseményeket, hiszen hosszú időn keresztül nem kutattuk, nem írtuk le, és nem ismerhettük meg az akkori tragédiák pontos történetét. Hatvan évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy az itt maradók megírassák az akkori tragikus események történetét.

A mi felelősségünk az is, hogy megőrizzük Sopron németiségből mindazt, amit lehet, mindazt, amit tudunk, és mindazt, amivel hozzájárulhatunk soproni német hagyományok fennmaradásához. Ez a mi felelősségünk, s ez talán nem is olyan kevés.

Krisch Magdolna

Sopron és Környéke Német Kultúrklub elnöke

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / A SOPRONI NÉMETISÉG KITELEPÍTÉSE 60 ÉV TÁVLATÁBÓL / Spannenberger Norbert – Vonyó József: A földkérdés és a nemzetiségi kérdés szerepe a magyarországi németek elűzésében

380 Spannenberger Norbert – Vonyó József: A földkérdés és a nemzetiségi kérdés szerepe a magyarországi németek elűzésében

A második világháború után a magyar társadalom átalakulásának két fontos tényezője volt a földreform és a németek mintegy felének elűzése az országból. Jóllehet számos elemzés készült már a két kérdéskörrel, máig vannak viták arról, milyen módon befolyásolta egymást a két fontos jelenség.

Előre kell bocsátanunk két dolgot:

1. Miként azt az eddig megjelent szakirodalomból jól tudjuk, a címben foglalt két tényező önmagában nem ad kielégítő magyarázatot a magyarországi németek elűzésére. Az döntően és alapvetően politikai megfontolások alapján hozott döntés volt, melynek egyik motivációs tényezőjét jelentette a földkérdés.
2. A németek elűzése és azon belül a földkérdés szerepe tekintetében Magyarország helyzete több vonatkozásban eltért a környező országok többségétől: Csehszlovákiától, Romániától és Jugoszláviától. Mindenekelőtt azáltal, hogy itt nemcsak kitelepítésekre került sor, hanem – Lengyelországhoz hasonlóan – az anyanemzethez tartozók, azaz magyarok betelepítésére, továbbá jelentős volumenű országon belüli telepítésekre is.

Mindebből fakadóan az elűzés megvalósításának mértékét és módját, a leginkább érintettek körének

kialakulását több belső és külső tényező hatásának eredőjeként értelmezhetjük.

1. A háború után kialakult helyzetben lehetőség nyílt a magyar társadalmat régóta feszítő szociális problémák megoldására, mindenekelőtt a milliós nagyságrendű agrárszegénység felszámolására. Magyarországon – a környező országoktól eltérően – az első világháború után nem került sor érdemi földosztásra. Az ún. Nagyatádi-féle földreform csak a szociális elégedetlenség pillanatnyi csillapítására volt alkalmas, s a későbbiekben inkább újabb feszültségek forrásává vált. Az 1945-ben felosztható birtokok és a földnélküliek aránytalan területi eloszlása, mindenekelőtt a mezőgazdasági munkások nagy száma és a relatíve csekély számú, illetve területű nagybirtok miatt – már az 1930-as években is kezdeményezett – jelentős mértékű belső telepítésre is sor került.

2. Külső tényezőként:

1. A szövetséges hatalmak képviselői elfogadták Beneš kezdeményezését, melynek következtében Csehszlovákiából nemcsak a németeket, hanem a magyarokat [381](#) is teljes számban el akarták űzni, ami – megvalósulása esetén – több mint egymillió lakos befogadására kényszerítette volna Magyarországot.^{[2\(2\)](#)}

2. A magyar kormányzat az 1941-ben Jugoszláviától visszafoglalt Délvidékre (Vajdaságba) telepítette a bukovinai székelyeket. Ez a több mint tízezer fős zárt közösség 1944 őszén – javait hátrahagyva – menekülni kényszerült, s szétszóródott a Dunántúlon.

3. A fentiek hatásaival együtt a háború alatt és után kb. 376 ezer magyar menekült a szomszédos országokból, az ottani vérengzések, a rájuk váró internálás, illetve különböző megszorító intézkedések elől Magyarországra.^{[3\(3\)](#)}

4. Miként Európa számos államában, Magyarországon belül is széles társadalmi rétegekre kiterjedően érvényesült a háború során, különösen a német megszállást követően felerősödött nácizmusellenesség, ami – tájékozatlanság, politikai manipulációk és régi gyökerű előítéletek hatására – gyakran általános németellenességgé változott.

E súlyos társadalmi problémák megoldásának módját döntően befolyásolta az ország státusa, s az általa meghatározott új hatalmi viszonyok. Az általunk vizsgált időszakban (1944 decembere és 1948 tavasza között) a szovjet fennhatóság alá került ország politikai vezetése a győztesek képviselőjének ellenőrzése és irányítása alatt működött. Az 1945. január 20-án megkötött fegyverszüneti egyezmény értelmében a szovjet vezetéssel működő Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) egyetértése nélkül a magyar kormány nem tehetett semmilyen külpolitikai lépést, s lényegében ugyanez érvényesült belpolitikai kérdésekben is. A magyar állam formálisan többpárti parlamentáris rendszer volt ugyan, de az állami szuverenitás hiányán is túlmutató korlátokkal. A szovjet hatóságok a Magyar Kommunista Pártnak (MKP) kezdettől társadalmi legitimitását messze meghaladó befolyást biztosítottak a végrehajtó hatalom gyakorlásában – ezzel lehetővé téve számára a többi párt működésének, törekvéseinek korlátozását is. Rajta kívül csak az 1890-ben megszervezett Szociáldemokrata Párt (SZDP), az 1930-ban újjáalakult kispárt (Független Kispárt – FKgP), továbbá a formálisan 1939-ben megalapított, de csak 1944 végétől, a szovjet Vörös Hadsereg által elfoglalt területen szervezkedni kezdett Nemzeti Parasztpárt (NPP) kapott korlátozott szerepet. Az egyes politikai pártok önálló törekvései érvényesülésének akadálya volt az is, hogy csak az 1944. december 2-án alakult, koalíciós jellegű Magyar Nemzeti Függetlenségi Front keretében működhetek. A helyzetet mindennél jobban jellemzi, hogy 1945 novemberében is koalíciós kormány alakult, amelyben a hónap elején tartott választásokon 57%-os abszolút többséget szerző Független Kispárt csupán a miniszteri tárcák 50%-át [382](#) birtokolhatta, a kormány legbefolyásosabb tagja pedig az MKP főtitkára, Rákosi Mátyás volt államminiszteri minőségben. A nemzetiségek ügyeit is intéző, a közigazgatásért és a rendőri

szervekért felelős belügyminiszter pedig csak kommunista lehetett. Ugyanez érvényesült a társadalom életének szervezésében, illetve ellenőrzésében meghatározó szerepet játszó közigazgatás és a rendőrség (főként a politikai rendőrség) keretében. A megyei főispánok, a nagyvárosok polgármesterei nagy többségben, a Belügyminisztérium Politikai rendészet, majd 1946-tól Államvédelmi Osztálya (ÁVO) országos és helyi irányítói szinte kizárólag kommunisták vagy szociáldemokraták voltak.

Mindezek következtében már 1945-től minden kérdésben elsősorban a szovjet érdekeket is kiszolgáló MKP akarata érvényesült, így a földkérdés, valamint a magyarországi németekkel kapcsolatos intézkedések esetében is. A párt vezetésének indítékai mindkét kérdésben politikai természetűek voltak, s mindenekelőtt két tényező motiválta a vizsgált kérdésben. Egyrészt a legitimációs kényszer: az 1919 augusztusa óta illegálisan működő, 1944 őszén – becslések szerint – mindössze mintegy 3.000 tagot számláló párt a nemzetközi hatalmi viszonyok alakulásának köszönhetően a hatalomban birtokolt súlyát. Másrészt: társadalmi támogatottsága ugyan – a sajátos helyzet bonyolult hatásai következtében – fokozatosan nőtt, ennek mértéke azonban messze elmaradt politikai befolyásának nagyságától. Ezt a hiányt igyekezett pótolni egyrészt ideológiai eszközökkel és a politikai propaganda felhasználásával, másrészt a társadalom – nagy tömegű, a háború előtti rendszer kárvallottjaiként számon tartott – rétegeinek támogatását biztosító gazdasági és szociális intézkedésekkel. Az első módszer tartalmi eleme volt, hogy önmagát az antifasiszta küzdelem élharcosaként, vezető erejeként tüntette fel. Ezt kívánták alátámasztani azzal, hogy nemcsak a kérészetű Szálasi-diktatúrát, hanem az 1944 előtti rendszert is fasiszta jellegűnek és németbarátnak, a tradicionális hatalmi eliteket pedig osztályellenségnek minősítették. E gondolatkörnek volt része a magyarországi németek kollektív elítélése. A nemzetiség egész közösségét „Hitler ötödik hadoszlopának”, magyarországi szálláscsinálójának minősítették. Mindezt nem csak politikusok beszédeiben, cikkeiben lehet tetten érni, hanem pártpolitikai szerepeket is vállaló, kommunista történészek tudományosan feltüntetett értékelésekben is igyekeztek uralkodóvá tenni e nézeteket, az MKP politikai támogatásával.⁴⁽⁴⁾ 383

A társadalmi támogatottság és a politikai bázis kiépítését szolgáló legfontosabb intézkedés az 1945-ös földreform volt. A földkérdés megoldásának módját is a fenti célok alapján alakították ki. Az MKP vezetését nem gazdasági megfontolások, illetve racionalitások vezérelték; számára nem a mezőgazdaság hatékonyságának biztosítása volt fontos, hanem a „hárommillió koldus országa” legelesettebbjeinek megnyerése. Tekintettel arra, hogy – az öröklési rend, a takarékos és a birtok növelésére irányuló hatékony gazdálkodás eredményeként – a magyarországi német parasztság birtokainak átlaga egyes területeken (pl. Budapest környékén, Észak-Bácskában, vagy a soproni borvidéken) meghaladta a magyar, illetve más nemzetiségű parasztokét, e birtokok elvétele nemcsak a németek büntetését, hanem a földreform megvalósítását is szolgálta. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy a székelyek letelepítésére kisajátított Bonyhád környéki falvakra vonatkozóan mindez alárendelt szerepet játszott. Itt a döntéshozókat nem csak birtokpolitikai szempontok vezérelték. Az MKP esetében ez magyarázza a két kérdés összekapcsolását.

Mindezt tükrözte a párt moszkvai emigrációja által 1944 őszén kialakított program, amely szerint: „Fel kell oszlatni az összes fasiszta, népellenes, német zsoldban álló szervezetet. Vagyonukat el kell kobozni, sajtójukat be kell tiltani.” (I/3. pont) „A földreform céljaira igénybe kell venni a hazaárulók, a háborús bűnösök, a Volksbund-tagok, a német hadseregben szolgáltak birtokait, és teljes egészükben minden felszerelésükkel együtt el kell kobozni.” (II/2. pont).⁵⁽⁵⁾ Lényegében szó szerint ugyanez ismétlődött meg a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front december 3-án kihirdetett programjában.⁶⁽⁶⁾ Ez a program tehát egyértelműen a politikai felelősség alapján sújtotta volna a magyarországi németeket, ami egyéni mérlegelést tett volna szükségessé.

A földreform megvalósításának és a németek elűzésének módját – tartalmi és szervezeti értelemben is – a koalíció leggyengébb pártja, a Nemzeti Parasztpárt koncepciója határozta meg, ami teljes egészében

megfelelt a politikai hatalmat döntően befolyásoló kommunisták érdekeinek.

A párt vezetői és prominens személyiségei – Kovács Imrétől Erdei Ferencig és Németh Lászlótól Illyés Gyuláig – az 1920-as évek végétől intenzíven vizsgálták a magyar falu szociális problémáit és annak okait. Szociográfiai műveikben, újságcikkeikben már az 1930-as években okkal rajzoltak drámai képet a magyar falvak, illetve a parasztság jelentős részének nyomorúságos helyzetéről. Ennek megoldásaként már akkor radikális földreformot sürgettek. A kérdés megítélésében és a megoldások keresésében azonban erősen befolyásolták őket érzelmi momentumok. A helyzetet nem csak társadalmi problémaként kezelték, hanem mindenekelőtt nemzeti sorskérdésként, ³⁸⁴– Szabó Dezső nyomán – a nemzet törzsének, és a nemzeti hagyományok letéteményesének tekintve a parasztságot.

Szabó elsősorban az ún. „falukutató mozgalom“ illetve a „népi írók“ egy jelentős csoportjára volt különösen erős hatással. A húszas évek közepén meginduló falukutatás már nemcsak a nemzeti romantika forrásából táplálkozott, hanem társadalompolitikai indíttatású volt, Trianon óta pedig egyfajta küldetésstudattal is bővült. A „folklor mellett rátaláltak a szociális bajokra“, s jogosan illették súlyos kritikával a fennálló szociális viszonyokat.⁷⁽⁷⁾ „A táj és a nép gyökereit kerestük, minden rendelkezésünkre álló úton és a tájból és népből elindulva végső következtetések felé igyekeztünk. De minden lépésünknel az élet eleven sodrával érvelünk, a magyar élet és táj képei suhannak, mint vadak és mint bizonyítékok. Nem sokat beszélünk, inkább magát az életet beszéltejtjük“ – jegyezte fel Féja Géza.⁸⁽⁸⁾ A szociális bajok mellett azonban újabb belső ellenséget találtak, mégpedig a magyarországi németiséget, s a valóban égető szociális kérdést szervesen összekapcsolták egy eddig érintetlen komponenssel, az etnikaival. „Az úri Magyarország pedig azt tanulta a parasztforradalmakból, hogy a parasztság erejét meg kell nyirbálni, idegen elemekkel kell soraikat megbontani, s így aztán hatalmuk teljességét talán az idők végezetéig is biztosíthatják“ – konstatálta Féja.⁹⁽⁹⁾ E sajátosan összefoltozott „történelemképből“ az „idegen“, vagyis a 300 vagy még több év óta itt élő német nemzetiség is egy beépített elem, ezúttal a földbirtokos elit készséges eszköze volt, akik ellen a „megrövidített“ magyar parasztságot kellett megvédeni. A „feltoluló nemzeti érzést, vagyis a magyar etnikum jogbiztonságának védelmét“ – ahogy Illyés Gyula fogalmazott¹⁰⁽¹⁰⁾ –, immár nemcsak antiszemita attitűdökkel legitimálták, hanem egy nem kevésbé érzelmileg túlhevített németellenességgel is. Illyést, aki 1932-ben a „judeogermán“ Budapest szellemi hegemoniáját hangsúlyozta, saját bevallása szerint még Hitler hatalomra jutása előtt foglalkoztatta a németek kollektív kitelepítése. ¹¹⁽¹¹⁾

Mindez egyrészt azt eredményezte, hogy gondolkodásukban az okok vizsgálata és a teendők megjelölése során is háttérbe szorult a gazdasági szempontok érvényesítése, a racionális elemzés. Másrészt viszont felértékelődött a nemzeti szemponté. Ennek egyik megnyilvánulásaként már az 1930-as években összekötötték a földkérdést és a nemzetiségi kérdést.¹²⁽¹²⁾ A magyar parasztság nagy részének nyomorúságos helyzetét nemcsak a nagybirtok változatlan túlsúlyával magyarázták, hanem a magyar ³⁸⁵társadalom „idegen elemeit“, a zsidóságot és a magyarországi németeket is felelőssé tették ezért. Ez a „zsidók és németek elleni kétfrontos harc“, amelynek feldolgozásával még adós a kutatás, azért lehetett sikeres, mert ügyesen épített olyan történelmies képekre, amelyek a magyar történelem önreflexiójából táplálkozott, s szervesen beépült a köztudatba. Ez épp úgy tetten érhető publicisztikáikban, mint Németh László regényeiben és politikai írásaiban.¹³⁽¹³⁾ Ezt jelezte a Rákosi Jenő 1933-ban megjelent *Elnémult harangok* című regénye¹⁴⁽¹⁴⁾ hatására kibontakozott vita a Hidas községben történelemről, majd Illyés¹⁵⁽¹⁵⁾, Kodolányi¹⁶⁽¹⁶⁾ és Fülep Lajos¹⁷⁽¹⁷⁾ baranyai, főleg ormánsági elemzése a „németek terjeszkedéséről“, és ennek hatására „a magyarság pusztulásáról“.

Kerék Mihály, aki az 1945-ös földreformrendelet tervezetét készítette, *A magyar földkérdés* című könyvében már 1939-ben ezt írta: „Amíg más nemzetiségű hazánkiai túlnyomórészt jómódú parasztfalvakban élnek, addig a latifundiumoktól körülvevett, határnélküli, túlszűfolt zsellérfalvak, ezek a

szerencsétlen nyomortanyák egytől-egyig magyarok. Azt a történelmi igazságtalanságot, amely az idegent birtokos parasztnak, a magyart pedig földnélküli zsellérnek telepítette, mindmáig nem tettük jóvá.”¹⁸⁽¹⁸⁾

Ehhez az érveléshez a Habsburg-ellenes, s részben abból is táplálkozó, a köztudatba beépült németellenes történelmi tradíciókra hivatkozó, érzelmekre ható propaganda is párosult. Mindezt egyrészt a 400 éves idegen uralom magyar nemzetre káros hatásaival, az ez ellen indított nemzeti szabadságharcok, illetve az 1948-as forradalom leverésével támasztották alá. E németellenes hangot erősítette fel 1933 után a nemzetiszocialista Harmadik Birodalommal szembeni ellenérzés.

Ez pedig – az emancipációs célokat követő, és azok sikertelensége miatt radikalizálódó – német mozgalom tevékenységének hatására fokozatosan kiterjedt a hazai németiség egészére, amelyet egyre inkább a „fenyegető német birodalom“ beépített „ötödik hadoszlopa“-ként aposztrofáltak. Ezeket az ellenérzéseket tovább szította a Volksbund háború alatti – sokszor konfrontatív – politikája, majd Magyarország német megszállása 1944 márciusában. Nyilvánvaló e gondolati elemek hasonlósága az MKP-ban megfogalmazottakkal.

Mindezek alapján érthető, hogy az MKP nem fogadta el másik koalíciós partnere, a Független Kisgazdapárt, rentábilisan működő, árutermelésre is képes birtokok kialakítására ³⁸⁶ vonatkozó javaslatát. Inkább a Nemzeti Parasztpárt radikális tervezetét vette magáévá, és támogatta rendeletté formálását, majd törvényerőre emelését.

A fentiekből azonban az is kitűnik, hogy a hasonló végeredmény eltérő kiindulópontból született. A kommunisták ideológiai szempontokat és politikai célokat követve eszközként használták fel a nemzetiségi és a földkérdést, tették programjuk, illetve gyakorlati politikájuk részévé. Sőt, a németek ügyét nem is nemzetiségi, hanem egyértelműen politikai kérdésként kezelték. Ugyanakkor a parasztpártiak egy szociális problémából kiindulva, azt erős nemzeti érzelmektől vezérelve kötötték össze a nemzetiségi kérdéssel, s állították programjuk középpontjába. Az MKP esetében „csupán” a politikai célok eszköze volt a nemzetiségi és a földkérdés megoldása, míg az NPP esetében a politika csak eszköze a szociális és nemzeti sorskérdésként kezelt földosztás, illetve németellenes intézkedések megvalósításának. A végeredmény azonban ugyanaz volt, s ez lett együttműködésük alapja ezekben a kérdésekben.

A fenti két párt álláspontja logikusan következett a történelmi előzményekből és a kialakult politikai szituációból – a pártok státusát is beleértve. A másik két szövetséges párt, a Szociáldemokrata Párt és a Független Kisgazdapárt – ugyanilyen okokból – ellentmondásos helyzetbe került. Mindkét párt egyaránt szorgalmazta a németek kitelepítését és a földosztást, de a másik két párt álláspontjától eltérő módon, illetve valamelyest differenciáltabban. Kisgazda és szociáldemokrata politikusok már 1942-ben, nyilvános fórumokon hirdették: a németiség egy részének, a Volksbund – „Magyarországhoz hűtlen” – tagjainak kitelepítése jelentheti a probléma megoldását. 1942. december 13-án, a Szociáldemokrata Párt XXXIII. kongresszusán Peyer Károly – a párt más vezetőitől eltérő hangot megütve – kijelentette, hogy a nemzetiségi kérdésnek két része van: az egyiket demokráciával, a másikat vagonokkal, azaz eltávolítással lehet megoldani.¹⁹⁽¹⁹⁾ Nagy felzúdulást keltett Varga Béla katolikus pap, kisgazdapárti képviselő 1942. november 11-i parlamenti beszéde, amelyben felszólította a Volksbund tagjait, hogy tegyenek hitet a magyarság mellett, vagy „egy batyuval” hagyják el az országot, ahogy őseik idejöttek.²⁰⁽²⁰⁾ A szavak mindkét esetben kemények voltak, s jelzik, hogy a két párt vezetői nem előzmények nélkül támogatták a németek elleni, háború utáni intézkedéseket. A szociáldemokraták megosztottsága, illetve Varga Béla szavai azonban arra is utalnak, hogy e pártokban a hazai németiséget egyrészt nem egységesen, másrészt differenciáltan ítélték meg, s az őket sújtó intézkedéseket is ennek megfelelően kívánták érvényesíteni.

387 Az 1930-ban alakult FKgP legsikeresebb időszakában – 1932–1935 között – egyik legjelentősebb bázisa és támasza volt a német birtokos parasztság, különösen az egy-kori „Schwäbische Türkei” területén, Baranya és Tolna megyében, ahol az 1935. évi országgyűlési választások során több helyen indított, illetve támogatott német nemzetiségű jelöltet.²¹⁽²¹⁾ A birtokos parasztság gazdasági politikai érdekeinek képviselője során nem tett különbséget nemzetiségi szempontok szerint. Sőt, ezen túlmenően a hazai németek nemzetiségi törekvéseit is támogatta. Eckhardt Tibor, a párt vezére baranyai kampánykörútján Pécsváradon, német választók előtt hangoztatta: „... a Kisgazdapárt a magyarországi nemzetiségeknek olyan jogokat kíván, mint amelyet mi kívánunk a megszállt területi magyarság részére.”²²⁽²²⁾ A választások során, Baranyában 95 német község közül 58-ban (61,1%) a választók több mint fele a kisgazdapárti, illetve pártonkívüli jelöltre, további hatban — a dárdai választókerületben ellenzéki jelölt nem lévén — a nem hivatalos NEP jelöltként indulóra adta voksát.²³⁽²³⁾ Ennek volt következménye – szemben az 1931. évvel, amikor mind a nyolc kerületben kormánypárti választási siker született – három baranyai választókerületben kisgazdapárti (pécsvárad, villányi), illetve a kisgazdák által is támogatott független (mo-hácsi) jelölt szerzett mandátumot. Mindhárom kerület jellemzője, hogy a lakosság többsége német nemzetiségű volt.²⁴⁽²⁴⁾

Annak, hogy az FKgP vezetése ettől az állásponttól eljutott a németek elűzésének – legalábbis részleges – támogatásáig, számos oka volt. Egyrészt az 1930-as évek elejétől egyre harcosabban Hitlerellenes Bajcsy-Zsilinszky Endre csatlakozása, s a háború éveiben a párton belül megnövekedett befolyása. Ezt erősítette a német gazdák egy része politikai állásfoglalásának változása, csatlakozása a Volksbundhoz, melynek tevékenysége Zsilinszkyt és a kisgazda vezetők többségét nyugtalanította. Ennek volt szimptomatikus jele pl. az, hogy azok a baranyai német gazdák, akik a mohácsi választókerületben, illetve a pécsvárad és villányi kerület előbbihez csatolt községeiben 1935-ben a kisgazda és független jelölteket támogatták, 1939-ben nagyrészt a kormánypárti jelöltként induló Volksbund-vezetőre, Mischung Konrádra szavaztak. A listás szavazáson is csak egy részük adta voksát a kisgazdapártra.²⁵⁽²⁵⁾ A hitleri politika pedig, mely a magyar társadalom és – főként az ellenzéki – politikai elit egy részében félelmet keltett, a kisgazdapárti vezetőkre is hatott. A háború után pedig a pártnak számolnia kellett azzal, hogy a sajátos hatalmi-politikai viszonyok következtében – legnagyobb társadalmi támogatottsága ellenére – igazodni kénytelen a SZEB szovjet vezetésének elvárásaihoz, illetve az ezt mindenáron érvényesítő kommunisták és szövetségeseik **388** lépéseire. Ez utóbbit a vezetésébe beépült titkos kommunisták is erősítették. Ugyanakkor – e folyamatokkal is dacolva – a pártvezetés jelentős része igyekezett megőrizni tradicionális társadalmi bázisát, illetve annak mellette kitartó részét.

A Szociáldemokrata Párt álláspontjának alakulását döntően két körülmény befolyásolta. Egyrészt az, hogy tagságának igen jelentős hányada, és vezetőinek egy része – német származású volt. Ez különösen ez néhány nagy ipari centrumban (pl. Budapest, Győr) volt érvényes, illetve bányavidékeken (pl. Pécs, Sopron–Brennbergbánya), melyeken a párt nagy befolyással rendelkezett. Erről a bázisról pedig nem mondhatott le. Másrészt a párt politikai megosztottsága, s az a tény, hogy vezetésében a kriptokommunista, ezért az MKP-val együttműködő Szakasits Árpádnak és Marosán Györgynek volt meghatározó szerepe. Egy 1945. június 23-án megjelent cikkben arra utaltak: „... a Szociáldemokrata Párt és a Népszava [már korábban – a szerzők] (...) a kollektív felelősség fasisztafű (sic!) szólamával szemben arra az álláspontra helyezkedett, hogy egyénileg kell megvizsgálni minden egyes ember magatartását; a bűnösök szigorúan bíráltassanak el, de senki ne szenvedjen csupán azért, mert valamely nemzetiséghez tartozik, vagy egy kisebbség nyelvén beszél.”²⁶⁽²⁶⁾

A háború után elsőként és kezdeményezően a Nemzeti Parasztpárt politikusai foglalkoztak a földreform és a németek ügyével, korábbi álláspontjuknak megfelelően összekapcsolva azokat. Ekkor már hangsúlyozottan a magyarországi németiség egészét felelőssé téve, valamennyiük kitelepítését követelték

és szorgalmazták. Kovács Imre, a párt főtitkára 1945. április 22-i cikkében összegezte az általa a német nemzetiségnek tulajdonított bűnöket: „...harcoltunk kifelé a németekkel és harcoltunk velük itt bent, az országban. A magyar történelemben jelentkezett elsőnek az Ötödik Hadoszlop. Céltudatos, merész telepítési politikával, kirajzással helyezkedett el az országban a németiség egy része, hogy akarva-akaratlanul képviselje a német érdekeket. Jöttek egy batyuval a hátukon, szemükben az új föld ígéretének varázsával, lelkükben a hűség örök fogadalmával, hogy mindig, minden körülmények között az anyanépet, az anyaországot: Germániát szolgálják. (...) Hitler még nem volt, vagy csak a germán ösztönökben készülődött borzalmas ámokfutására, de az Ötödik Hadoszlop már az ő érdekében dolgozott. (...) Nem érdemli meg a svábság a kegyelmet. Ha végigtekintünk az elpusztított országon, a felrobbantott hidakon, a kiégett Váron, ne felejtjük el, hogy ez majdnem teljes egészében az ő bűnük. Ők hozták, ők közvetítették Hitler politikáját Magyarországra. (...) Le merjük írni, ki merjük mondani: harminc kilós csomaggal és ötven pengővel menjenek.”²⁷⁽²⁷⁾ Ebben a néhány mondatban benne van mindaz, amit a korabeli propaganda a németiség bűneül felrótt.

S ebben a parasztpárt nem maradt egyedül. Rendszeresen hasonlóan fogalmaztak a kommunista párt vezetői is. Gerő Ernő, néhány nappal korábban így írt egyik cikkében: ³⁸⁹„...a magyar nép szemében a svábság mindig a szabadság örök ellenségét jelentette. (...) Századokkal ezelőtt már úgy telepítették őket ide, a zsíros, magyar fekete földekre, mint gyarmati népek közé a német hatalomvágy misszionáriusait. (...) A magyar föld kenyeret adott nekik, ők a magyar nép utolsó falatját is a náci zsoldosok tarisznyájába lopkodták. Mint Hitler janicsárjait, felelősség terheli őket azért, hogy Magyarországnak újból el kellett szenvednie egy súlyos nemzeti katasztrófát. (...) A háborús bűnösök listáján őket illeti az egyik első hely.”²⁸⁽²⁸⁾ Mindez része volt annak a propagandahadjártnak, amely elsősorban, de nem kizárólag e két párt sajtójában és gyűlésein folyt, s amely – miként az idézetek is jelzik – gyakran élt irracionális, sőt abszurd érvekkel.

Ebben a versenyfutásban sajtójával a *Független Kisgazdapárt* sem akart lemaradni. A Kis Újság – Gerő cikkével azonos napon, hasonlóan az MKP és az NPP érveléséhez – megállapította, hogy végeredményben „az elmúlt évek büneiért jórésztben a hazai svábság felelős”. Majd – a „végleges megoldás” technikai aspektusaira helyezve a hangsúlyt – így folytatta: „Kétségtelen, nem lesz kis feladat félmillió ember kioperálása a nemzet testéből. De gondoljunk arra, hogy hozzávetőleges adatok szerint is a németek körülbelül egymillió embert áldoztak fel saját céljukért a magyar lakosság köréből. Ezeket kivégezték, börtönökbe vetették, elhurcolták és a hazai svábság a kitelepítést még mindig köszönje meg a magyarságnak”. A készülő demokrácia érdekében helyeselte ezért a lap „kiirtani a német mészelyt, kivágni a német fekélyt az ország most gyógyuló testéből”.²⁹⁽²⁹⁾

A propagandakampány nem korlátozódott az országos sajtóra, illetve pártrendezvényekre. A vidéki szervezetek gyűlésein, a helyi lapokban, szórólapokon és plakátokon is terjesztették ezeket a nézeteket.³⁰⁽³⁰⁾

1945 áprilisában, tehát a „felszabadulás” havában a hatalmat gyakorlók meghatározó részében már egyetértés volt abban, hogy a magyarországi német kisebbséget kollektíven kell büntetni, vagyis ki kell telepíteni függetlenül egyes tagjainak tényleges politikai szerepvállalásától.³¹⁽³¹⁾ Azáltal, hogy az eredetileg csak a tényleges felelős–séggel tartozó németek politikai kérdésként kezelt ügyét a németiség egészére vonatkoztatták, a változatlanul politikai célokat szolgáló kérdés nemzetiségpolitikai színre–zetet kapott.

A következő hetek fejleményei azonban megfontolásra intették őket. A pártközi értekezleteken, koalíciós egyeztetéseken, kormányüléseken, illetve nemzetközi tárgyalásokon már többen árnyaltabban alkalmazták a megtorló intézkedések szükségességének érveit, s a gyakorlati megvalósítás különböző fázisaiban – a kulisszák mögött – már megnyilvánult a kisgazda és szociáldemokrata képviselők és

egy parasztpárti ³⁹⁰politikusok³²⁽³²⁾ eltérő álláspontja.³³⁽³³⁾ Ennek legfőbb oka az volt, hogy a reciprocitás elve alapján reális fenyegetéssé vált, hogy a csehszlovákiai magyar kisebbségre ugyanazon megtorlást fogják alkalmazni. Ez pedig, amennyiben Beneš tervei megvalósultak volna, több mint egymillió magyar befogadására és elhelyezésére kényszerítette volna a magyar kormányzatot.³⁴⁽³⁴⁾

Az 1945. május 14-én tartott pártközi értekezleten – a pártok közötti részleges nézetkülönbségekből fakadó vita után – konszenzusos megállapodás született arról, hogy a németekkel kapcsolatos intézkedéseket (internálás, össze- és kitelepítés) nem a népcsoport egészére, hanem csak a „hitleristákra” vonatkozóan érvényesítik, miszerint: „Magyarországon nincs svábkérdés, csak német fasiszták kérdése van.”³⁵⁽³⁵⁾ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány június 20-án hozott 3820/1945. M. E. sz. rendelete ennek szellemében született, s a SZEB útján a győztes hatalmakhoz május 26-án eljuttatott jegyzékében is ennek megfelelően fogalmazott: „...azokat a németeket, akik Magyarország ügyét elárulták, és a hitlerizmus szolgálatába állottak, szükséges volna az ország területéről eltávolítani, mert csak ilyen módon lenne biztosítható, hogy többé német szellem és német elnyomás ne lehessen.”³⁶⁽³⁶⁾ A „kitelepítendő fasisztá”-nak minősítettek számát is fokozatosan csökkentették, az eredeti 300 ezerről, 250, majd 200 ezerre.³⁷⁽³⁷⁾

A három nagyhatalom a potsdami konferencián, 1945. augusztus 2-án úgy határozott, hogy „a Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon maradt német lakoságnak vagy annak egy részének áttelepítésére vonatkozó intézkedéseket kell foganatosítani”.³⁸⁽³⁸⁾ A döntéssel kapcsolatban két momentum érdemel figyelmet. Egyrészt az, hogy más vesztes országok, mint pl. a szintén jelentős számú német lakossal rendelkező Románia a kérdés kapcsán nem került szóba. A Magyarországra vonatkozó döntésben tehát meghatározó szerepe volt a magyar kormány kezdeményezésének, május végi jegyzékének. Másrészt a határozat – amely e kérdésben is a Szovjetunió és a nyugati hatalmak közötti vita jegyében született – nem adott létszámkereteket, utóbbiak azonban ³⁹¹ragaszkodtak ahhoz, hogy ez nem jelenheti a kollektív bűnösség elvének elfogadását, s a kitelepítést „szervezetten és emberséges módon” kell végrehajtani.³⁹⁽³⁹⁾

A konferencia álláspontját azonban a feladat végrehajtásával megbízott SZEB vezetése saját értelmezésében továbbította a magyar kormányhoz, amely szerint a magyar kormánynak 450.000 németet kell kitelepítenie. Ez a szám pedig meghaladta az ország területén akkor élő „Ungarndeutsch”-ok számát, tehát az elvárás a németek kollektív bűnösség elve alapján történő felelősségre vonását követelte. A kommunista és parasztpárti politikusok – élükön a titkos kommunista, parasztpárti belügyminiszterrel, Erdei Ferencsel – a fenti szellemben és korábbi nézeteiknek megfelelően folytatták a rendeletelőkészítést. Ezen nem tudott változtatni sem a parasztpárti, sem a kiscgazda és szociáldemokrata politikusok ekkorra felerősödő, differenciált megítélést követelő álláspontja, még kevésbé az egyházi méltóságok és független értelmiségiek tiltakozása. Ugyanígy hatástalan maradt az amerikaiak figyelmeztetése, akik kategorikusan jelezték, hogy Potsdamban nem született döntés a kollektív felelősségre vonásról.⁴⁰⁽⁴⁰⁾ Ennek megfelelően az 1945 decemberében hozott 12330/1945. M.E. sz. kormányrendelet úgy rendelkezett, hogy „Németországba áttelepülni köteles az a magyar állampolgár, aki a legutóbbi népszámlálási összeírás alkalmából német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza, továbbá az, aki a Volksbundnak vagy valamely fegyveres német alakulatnak (SS) tagja volt.”⁴¹⁽⁴¹⁾ Ez a megfogalmazás a benne foglalt első három kritérium alapján egyértelműen valamennyi magyarországi németre vonatkozik. Azaz, minden kétséget kizáróan a kollektív felelősség elvét érvényesíti, a KMP, az NPP és a SZEB szovjet vezetése akaratának megfelelően. Ez részükről politikai indíttatású döntés volt, nem nemzetiségi, csak annak egész nemzetiséget érintő hatálya kelthetett ilyen látszatot.

Ezt igazolja a kormány 1945 nyarán készült tervezete is, amely egy leendő nemzetiségi törvény

alapelveit tartalmazta. A dokumentum 23 pontban összegezte – a San Francisco-i alapokmány szellemében – a kisebbségek valamennyi demokratikus jogának biztosítását. A 24. pontban azonban deklarálták: „A fenti alapelvek a magyarországi német kisebbséghez tartozókra nem vonatkoznak. Helyzetük nemzetközi rendezéséig reájuk nézve a jelenlegi jogszabályok maradnak érvényben.” Hozzátehetjük: az 1944 decemberétől őket sújtó, jogfosztó jellegű jogszabályok.⁴²⁽⁴²⁾

A rendelet heves tiltakozást váltott ki a szociáldemokrata és kispárti politikusokból, értelmiségi körökből és a különböző felekezetek püspökeiből. Hivatkozási alapjuk – mint pl. Balogh István államtitkárnak – részben az volt, hogy a rendelet ellentmond [392](#)a potsdami határozatnak, ami csak lehetőséget kínált, de nem írt elő kötelezettséget.⁴³⁽⁴³⁾ Eszközök azonban a rendelet végrehajtására csekélyek voltak; kimerültek mentesítő igazolások kiadásában⁴⁴⁽⁴⁴⁾, illetve annak ígéretében, hogy a végrehajtási utasítás révén változtatásokat eszközölnek.⁴⁵⁽⁴⁵⁾

A szakirodalom már részletesen bemutatta, hogy – miként földjeik elvétele –, a németek kitelepítése sem történt meg a kollektív bűnösség elvéből fakadó teljességgel.⁴⁶⁽⁴⁶⁾ Az Országos Földhivatal élén álló Kerék Mihály és munkatársa, Bodor György számításai szerint 325 német többségű községben összesen mintegy 1,030.000 hold föld állt rendelkezésre a földosztás céljaira, melynek 90%-át lehetett volna elkobozni, s visszaadni „igazi tulajdonosainak, az elűzött őslakos magyar jobbágyok utódainak”.⁴⁷⁽⁴⁷⁾ A földreform keretében végül mintegy 5,6 millió katasztrális holdnyi földterület osztottak fel. Ebből magánszemélyeknek juttattak 3,2 millió hektárt.⁴⁸⁽⁴⁸⁾ Mindebből 204.116 katasztrális hold 33.308 Volksbund-tag birtokából származott.⁴⁹⁽⁴⁹⁾ Ez azt jelentette, hogy a magyarországi németek birtokainak mintegy 19,8%-át osztották ki, s ez az összes kiosztott földterület 6,4%-át tette ki. Ezzel azonban nem zárult le a németek földtől történő megfosztása. Annak következő etapja a németek kitelepítésének első, 1947 tavaszáig tartó szakasza, majd a Csehszlovákiából, a lakosságcsere nyomán érkezett mintegy 68 ezer főnyi magyar letelepítése volt, szintén zömmel németek portáira. Ennek volumenét azonban nem ismerjük. Az mindenesetre bizonyos, hogy ekkorra a nagybirtokokat felosztották, így a – többségében jobb módú – felvidéki birtokos parasztok földhöz juttatásához a német birtokosok még megmaradt földjeit vehették igénybe.

A módszereket illetően csupán egy példára utalunk. A magyar menekültek elhelyezését eleve német falvakba tervezték. A parasztpárti Bodor György kezdeményezésére és irányításával a Dunántúlon szétszóródott bukovinai székelyeket 1945 áprilisában, a földreform megvalósításával együtt a Tolna megyei Bonyhád környékén telepítették le, többé-kevésbé összefüggő területen. Végcélja egy „önálló székely vármegye” létesítése volt az egykori német településterületen. Az akció során a térség német lakosságának nagy részét internálták, s házaikba, birtokaikra költöztették a telepeseket. Hirdetett álláspontja szerint a Volksbund-tagok javait vették igénybe. Nem bízván azonban a szervezet hivatalos listáiban, a kommunista vezetésű rendőrséggel ellenőriztette azokat, illetve hiányuk esetében velük állapította meg a szövetség falubeli [393](#)tagjait. Az eljárás önkényes besorolásokra is lehetőséget adott. Mindeközben Bodor tudatosan kijátszotta, megszegte a hatályos jogszabályokat, büszkén nevezve azt „forradalmi tettnek”, amihez hivatkozási alapul szolgálhattak Kovács Imre és Gerő idézett szavai.⁵⁰⁽⁵⁰⁾ Hasonló, törvénytelen eljárás folyt más területeken is.

A törvénytelenesség azonban nem csupán egyes eseményeket jellemezett. A magyarországi németekkel kapcsolatos intézkedéssorozat egész folyamatában a klasszikus és alapvető jogelvek sorát szegték meg, a bűnösség kritériumainak esetenként eltérő és gyakran tetszőlegesen értelmezhető definiálásától, az ártatlanság vélelmének figyelmen kívül hagyásán, az eljárások kielégítő jogi szabályozásának elmaradásán, a jogorvoslati lehetőség hiányán át számos olyan kiskapu biztosításáig, melyek segítségével a hatóságok még korlátlanabban kisémmizhették az amúgy is kiszolgáltatottakat.⁵¹⁽⁵¹⁾

A szakirodalom már sok mindent feltárt a gyakorlati megvalósítás módszereiről. Ismerjük annak

antihumánus voltát, a telepések beköltöztetését a németek házaiba, az ebből származó kényszereket és hatásukat, a máig tapasztalható, lappangó konfliktusokat. Azt, hogy a németek milyen embertelen körülmények között kényszerültek elhagyni szülőföldjüket és másokra hagyni több generáció munkája eredményeként felhalmozott javukat. Vannak globális adataink arról, hányan távoztak Magyarországról. A korszak és a témakör kutatói összefoglalóan már megállapították, hogy a németek kitelepítésre történő kijelölésében nem politikai szerepvállalásuk, hanem birtokuk mérete játszott nagyobb szerepet, s a nagyobb birtokkal rendelkező családok földjét, házát vették el mások igényeinek kielégítése érdekében. Eddig ismert adataink szerint azonban a birtokos paraszti réteg kisebb mértékben vett részt a Volksbund szervezésében, tevékenységében és a Waffen-SS-ben, illetve annak toborzásában, mint a magyarországi németiség más rétegei. Így az eredetileg megjelölt politikai célokkal és azokat dokumentáló jogszabályokkal ellentétben nagyrészt éppen nem azokat érte sérelem, akik arra a hatalom birtokosainak definíciói szerint rászolgáltak. Azt is mondhatjuk tehát, hogy a földkérdésnek döntő szerepe volt a csökkentett számban kitelepítettek körének meghatározásában.

A konkrét következményekről azonban csak mikrovizsgálatokkal alakíthatunk ki valóban pontos képet. A németek lakta falvak telekkönyvi adatainak, illetve a kitelepítettek névsorának, valamint a Volksbund-tagok, -vezetők és a Waffen-SS-be önként jelentkezettek listáinak tételes vizsgálata, a kitelepített családok birtokai nagyságának áttekintése alapján állapíthatjuk meg biztosan a fenti összefüggés helytálló voltát, illetve azt, hogy mennyiben volt általános, esetleg milyen helyi eltérésekkel érvényesült, s a helyi sajátosságok milyen okokkal magyarázhatók. Miként azt is, hogy a németektől elvett földterületek hány százalékát kobozták el a földosztás kapcsán, s milyen nagyságú területektől fosztották meg őket ezt követően, a nem sokkal később lezajló ki- és betelepítések során. Néhány település vonatkozásában készült ugyan adatfeltárás és elemzés ezekről a tényezőkről, a teljes körű, koncepciózus, egységes [394](#)vizsgálat azonban még el sem kezdődött. [52\(52\)](#) Egy további fontos problémakör szintén feltáratlan még. Nem ismerjük még a középszintű politikai vezetők konkrét tevékenységét és felelősségét, illetve a vidéki közigazgatás pontos szerepét a rendelet végrehajtásában. [53\(53\)](#) Az a következő évek feladata, amit csak aprólékos munkával lehet megvalósítani.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az új magyarországi hatalom az évszázadok óta halmozódó belső szociális problémát, az agrárszegénység kérdését, illetve a lakóhelyükről távozni/menekülni kényszerült magyarok ügyét – mindkét esetben ideológiai megfontolások alapján és politikai céloktól vezérelve – részben a magyar birtokos osztályok, részben azonban a magyarországi németek rovására igyekezett megoldani. Utóbbiak vonatkozásában úgy, hogy a földkérdést összekapcsolták a nemzetiségi kérdéssel, pontosabban: politikai megfontolásaiknak nemzetiségi színezetet adtak. Ezáltal a németiség politikai alapon történő kollektív elítélésén túl a kitelepítésre kijelöltek személyének kiválasztásában döntő szerepet játszott a kisajátítható javak (föld, ház, mezőgazdasági felszerelés) mennyisége. Mindez politikai és nem gazdasági célokat szolgált. Ezáltal pedig nem csak a magyarországi németekre nézve volt tragikus és igazságtalan. A fejlett mezőgazdasági kultúrával rendelkező, hatékonyan termelő német birtokos parasztok elűzése révén a mezőgazdaság teljesítőképességét is rontották, s ezzel súlyos gazdasági károkat okoztak az egész magyar társadalomnak.

2006. LX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / A SOPRONI NÉMETISÉG KITELEPÍTÉSE 60 ÉV TÁVLATÁBÓL / Stöckert Dávid: A soproni németek kitelepítésének előzményeihez (1921–1946)⁵⁴

[395](#)Stöckert Dávid: A soproni németek kitelepítésének előzményeihez (1921–1946)⁵⁴⁽⁵⁴⁾

„Szomorú történetek voltak ezek!”